

UDK 911.2 (612)

Milenko TEŠIĆ*

ANTROPOGEOGRAFSKA ZAPAŽANJA IZ LIBIJE

Tokom jednogodišnjeg boravka u Libiji (oktobar 1982 — oktobar 1983.) bio sam u prilici da zapažam osobenosti koje proističu iz geografskog položaja, istorije, tradicije, politike, kulture i civilizacije libijske sredine. Iako je arapska istorija na ovom prostoru stara preko 13 vekova, malo je autentičnih pisanih izvora antropogeografske prirode. Libija je dobila nezavisnost tek nedavno (1950), a raniji osvajači i kolonizatori (Turska, Italija, Velika Britanija i Francuska) nisu imali posebnog interesa za antropogeografska istraživanja u ovoj sredini.

Pretenzije ovog rada ne mogu biti da analizira, a još manje sintetizuje sve aspekte odnosa čoveka i prirode na libijskom prostoru. Nije bilo ni vremena ni mogućnosti da bi se ostvario taj cilj. Namera rada je da obuhvati samo nekoliko problema karakterističnih za savremeno libijsko društvo radi boljeg upoznavanja ove sredine.

Klima i čovek

Dobro je poznato da klima snažno utiče na čoveka, da određuje njegova karakterna, ali i fiziološka svojstva, posebno boju kože. U našem narodu se odomacila kvalifikacija (iz narodne pesme) o »crnom Arapinu«. Potpuno crnih Arapa ima, ali izuzetno retko. Redovno su to nigroidni tipovi poreklom s juga, naročito jugo-zapada (Fezan). Njihova kosa je grgurava, a nos malo prčast.

Ima Libijaca potpuno bele kože. I oni se ređe sreću. Njihovo poreklo je od evropskih doseljenika, najčešće Italijana. Nije isključena ni genetska veza s dalekim Vandalima koji su ovde boravili duže od jednog veka (426—551. godine). Nacionalne manjine koje žive oko oaze Gadames (zapadna Libija), Tuarezi i drugi, takođe su bele boje (pretežno).

Preovlađuje smeđa boja s varijacijama koje su bliže crnoj i beloj boji¹⁾.

1. Pustinjско tlo je osnovna determinanta biljnog i životinjskog sveta, a iznad svega čoveka.

2. Tipična obala Libije u području Tripolitanije. U zadnjem planu je predgrađe Tripolija.

*) Dr, profesor Centra visokih vojnih škola u penziji, red. član Naučnog društva SR Srbije, Beograd.

1) Ne zapaža se da po boji kože postoji socijalno diferenciranje ljudi, odnosno bilo kakva rasna ili nacionalna podvojenost.

Stanovnici koji su poreklom bliže centralnoj Africi imaju tamniju, a oni bliže Mediteranu svetliju boju kože, što je nesumnjivo posledica intenziteta i dužine trajanja Sunčevog sjaja²⁾.

Temperatura vazduha je relativno visoka u toku cele godine. Srednja januarska u obalskom pojasu (Tripolitaniya) je 12, a u saharској unutrašnjosti oko 13°C. U najtoplijem mesecu julu srednja temperatura u obalskom pojasu je oko 27°, dok se u unutrašnjosti (Kufra i Gat) penje do 33,5°C³⁾. Ovde su uglavnom često i nagle promene temperature vazduha, što se posebno odražava na psihofizičku konstataciju stanovništva. U Azazizi, mestu pedesetak kilometara južno od Tripolija, dnevno kolebanje temperature može iznositi čak 25°C. Specifična toplota peska je relativno mala, lako se zagreva i hladi, pa su zato temperaturna kolebanja u pustinjskim krajevima svuda velika.

U obalskom pojasu more deluje kao moderator, ublaživač temperaturnih kolebanja. Zato je život u primorskim krajevima Libije znatno ugodniji nego u unutrašnjosti. To je i osnovni razlog mnogo veće aglomeracije stanovništva u obalskom pojasu. Od ukupno oko tri miliona stanovnika u unutrašnjosti ne živi više od 5%, a sve ostalo na obali.

Makroskopskim posmatranjem lako se može uočiti na libijskom prostoru razlika između primorskog i saharског stanovništva, ne samo po boji kože, već i po psihosomatskim karakteristikama. Temperatura vazduha utiče na dijapazon senzibilitnosti, na ponašanje, reakcije u neposrednim kontaktima. Ljudi koji žive na obali imaju uži spektar psihičkih reakcija, staloženiji su, odmorniji. Oni iz pustinjskih oblasti brže reaguju, lakše planu, brže se oduševljavaju ili ožaloste.

Vetar takođe ima značajnog uticaja na psihu Libijaca. Očigledne su razlike između južnih (pustinjskih) i severnih (mediteranskih) vetrova. Obe grupe vetrova imaju pretežno negativne efekte na čoveka. Istočni i zapadni vetrovi su za ljude znatno povoljniji.

Južni vetar je u Libiji poznat pod nazivom gibli.⁴⁾ To je vetar koji se pojavljuje najviše u proleće i početkom leta, ali ga ima i u drugim godišnjim dobima. Donosi vruć saharског vazduh zajedno s peskom. Nagle su promene temperature i barometarskog pritiska. Za nekoliko časova temperatura se penje od 30 na 44° C. Taj vetar negativno deluje na ljude pre svega visokim temperaturama. Kao da se čovek iznenada našao pred otvorenom užarenom pekarskom peći. Pesak se zavlaci u nozdrve, usta, oči, uši, možda i u pore kože. Ima ga po stanovima, bez obzira kako čvrsto su zatvorena vrata i prozori.

Kao što južni vetrovi u jugoslovenskom primorju izazivaju depresivna stanja, tako i u libijskom primorju vetrovi s mora, ovoga puta severni vetrovi, menjaju raspoloženje primorskog stanovništva u negativnom smislu. Dakle, i

2) Srednja dnevna dužina trajanja Sunčevog sjaja iznosi u obalskom pojasu 9, a u unutrašnjosti 11 časova. Radi poređenja može se pomenuti da Hvar ima srednju vrednost od 7 časova.

3) Fergani M., str. 13.

4) U Egiptu i na Bliskom istoku ovaj južni vetar je poznat pod imenom kamsin, u Tunisu i Alžiru čili. Italijani nazivaju sve južne vetrove koji dopiru na Mediteran široko (scirocco). Svakako da postoje lokalne osobenosti između južnih vetrova istočnog i zapadnog dela Severne Afrike.

južni i severni vetrovi su neprijatni za čoveka, deluju pre svega razdražujuće. Obalsko područje je više izloženo tim fenomenima nego unutrašnjost.⁵⁾

Južni vetrovi vrše datatni neugodni uticaj na primorsku vegetaciju, posebno na kulturne biljke. Visoke temperature delimično sasušuje vinovu lozu i drugo rastlinje, a pesak može zasuti sadnice. Nanosima peska mogu biti uništeni pašnjaci i zatrpani retki izvori vode. Beduini su prinuđeni da se sele, da traže povoljnije uslove za život svojih porodica i stoke.

Padavine su oskude, retke, samo u zimskom periodu (od decembra do februara), što nije povoljno za vegetaciju. Ako kiša ne padne u periodu setve (novembar), može se ostati bez žetve. Situacija se u poslednje vreme popravlja kopanjem bunara, korišćenjem duboke (oko 100 m) izdanske vode, pre svega krupnim investicionim ulaganjima savremene libijske administracije.

Povremeno u zimskim mesecima padnu obilne kiše, tako da ožive godinama presahle rečne doline uadi. Tada bujice mogu odneti lokalne brane, razoriti puteve i obradiva polja, zatrpati naselja po dolinama.

Libijac je stalno izložen čudima prirode, promenljivim i visokim temperaturama, nezdravim vetrovima, naletima peska i prašine, bujičnjacima ili sušama. Uvek je bio nemoćan u sukobu s prirodom⁶⁾. Danas je u mogućnosti u okvirima nacionalno-socijalnog preporoda, da se delimično odupire tim uticajima. Ali, to je nedovoljno. Prosečan čovek obično zaključuje — sve je u rukama prirode, boga (Alaha), a on je suviše slabašan da bi nešto mogao izmeniti. I tako se stvara verovanje u bespomoćnost, u sudbinu (k'smet). Ne treba se mnogo truditi niti žuriti. Ono što treba da te snađe, to će se sigurno desiti. Ljudi su većinom inertni, ponekad suviše mirni i ravnodušni na nedaće, relativno ih lako podnose. Zavidovljavaju se s malim, s onim što im je priroda dala, a bog omogućio da se stekne. »In shalah«, reći će često Arapin, što znači »Ako bog da ...«, »ima vremena ...«.

Tle i čovjek

Pustinjsko tle Libije nije nikada pogodovalo razvijanju brojnije populacije, izgradnji naselja ruralnog, a još manje urbanog tipa.

U obalskom pojasu, naročito u području Tripolitanije i Kirenaike, situacija je mnogo povoljnija. Ovde ima više padavina, vazduh je pod uticajem Mediterana vlažniji. Zato je vegetacija, uključujući i kulturne biljke, razvijenija. Obilje Sunčevog sjaja i dovoljno padavina omogućavaju stvaranje produktivnog pedološkog pokrivača (mešavina humusa i peska) na kome dobro uspeva vinova loza, urme, maslina, nar, smokva, limun, pomorandže i mandarine, zatim raznovrsno povrće kojeg ima u svakom godišnjem dobu. Populacija je ovde gusta, razvijena su ruralna i obalska urbana naselja.

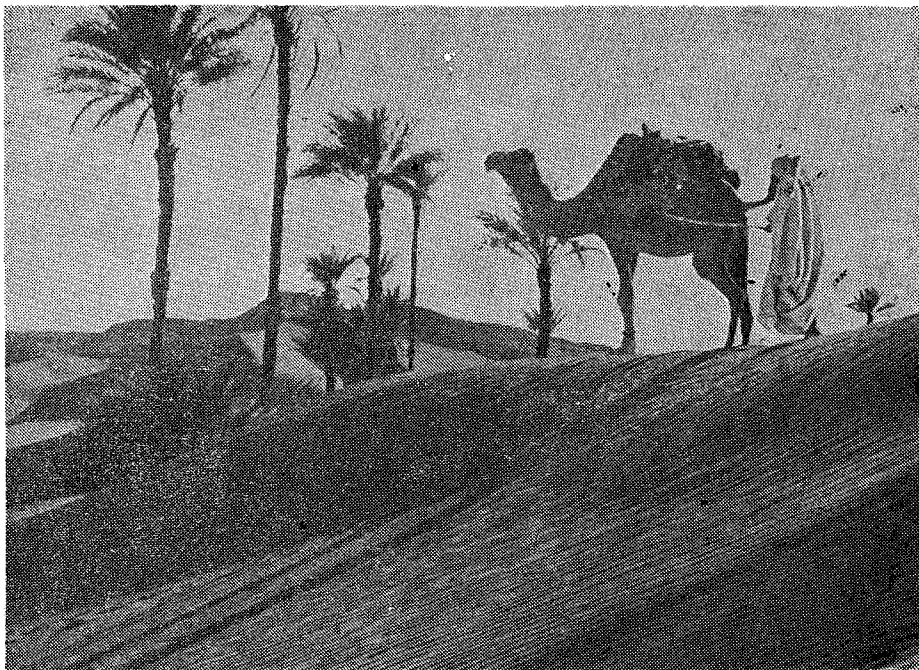
U unutrašnjosti ima više oaza koje su stalna ruralo-urbana naselja. Iako malobrojni, stanovnici oaza se brzo razmnožavaju. Porodice su bogate decom. Razvijen je plemenski život u okvirima jedne veće ili više manjih oaza, njihov kapacitet naseljenosti je ograničen, pa se nameće kao neminovnost iseljavanje. Obično su migracije upućene ka obali koja ima praktično neograničene mogućnosti ne samo za preživljavanje, već i zapošljavanje.

5) Goodchild R., str. 7—12.

6) Habib H., str. 31.

Oaze su redovno znatno udaljene među sobom, a veze su otežane teško savladivim peščanim preprekama (barhani). Stalnih komunikacija skoro da nema. Fizička odvojenost je pretpostavka za jaču plemensku diferencijaciju, separatizam, čak i antagonizam; značajne su razlike u životnim uslovima porodica i rodova u okvirima jednog plemena. Dolazi do sukobljavanja, odnosno posezanja za dobrima suseda (npr. pašnjacima). Javlja se nepoverenje prema susednom plemenu, rodu i porodici. Stanovnici opterećeni takvim navikama pojavljuju se i u obalskim područjima i u Tripoliju.

U svesti Libijaca vekovima se ukorenjivala nepoverljivost, zatvorenost, ćutljivost. Stalna su obeležja ljudi u libijskom društvu — samostalnost u odlučivanju i opreznost u odnosu na suseda, naročito u odnosu na stranca. Libijska država je danas u celini nepoverljiva prema uticajima koji dolaze iz drugih zemalja kao i prema strancima koje je sama pozvala radi pružanja tehničke i druge pomoći.

Pustinjsko tlo je osnovna determinanta biljnog i životinjskog sveta, a iznad svega čoveka

U obalskom pojasu su istaknute dve demografske i privredne celine, Tripolitaniya i Kirenaika. Među njima postoje značajne istorijske, tradicionalne, pa i demografske razlike, što je pojačano geografskom odvojenošću, odnosno udaljenošću. Na delu obale od sirta do Adžabije Sahara izlazi na more; ovd su delimično i baruštiše. Prohodnost i naseljenost ovog rejona su slabi⁷⁾.

7) U antičko doba i u srednjem veku granica između Tripolitaniye i Kirenaike, odnosno između sila koje su držale ove oblasti, bila je upravo na delu obale između Sirte i Adžabije, rejonu koji je i danas slabo naseljen, svakako zbog nepovoljnih ekoloških okolnosti.

Kvalitet tla uslovljava gustinu naseljenosti, ali takođe i profesionalnu angažovanost stanovništva. U zaleđu je naglašeno ekstenzivno stočarenje, delimično i danas nomadskog karaktera. Obalski pojas je povoljan za razvijanje agrodustrije, pomorske privrede, lučke infrastrukture, pa je i aglomeracija neuporedivo veća nego u zaleđu.

U novije vreme pustinja dobija nova obeležja. Otkrivena su značajna ležišta nafte i prirodnog gasa, posebno u zaleđu Zaliva Surt. Skromne lučice su dobile naftne terminale i rafinerije. Ojačala je veza između pustinje i mora. Menja se distribucija stanovništva, koje zasniva naselja oko pustinjaških bušotina.

Javljuju se nova zanimanja na bazi obilate proizvodnje nafte i zemnog gasa. Uočavaju se uporedo s tim novi psihofizički kvaliteti u libijskom društvu. Pojačana je ekonomsko-politička samostalnost, porasla je samouverenost libijskog čoveka u vlastite mogućnosti. Povećano je poverenje u socijalističko uređenje na bazi islamske filozofije, u panarapski nacionalizam i versku opredeljenost. To je novi psihofizički sloj u bogatoj sedimentaciji libijskih demografskih struktura, nova stranica u dugoj i složenoj istoriji libijskog društva.

More i čovek

Paradoksalna je činjenica da Libija ima blizu 2000 km dugu obalu, centralni položaj u Sredozemnom moru, a nema skoro nikakvu pomorsku tradiciju. Zašto? Odgovor na to pitanje ne može biti jednostavan. Uslovljen je prirodnim, ali i društvenim razvitkom ovog područja.

Obala Libije je nerazudena. Nema prirodnih zaliva, nema ostrva pred sobom. Obalski pojas je pretežno nizak, kamenit ili peskovit. Slabi su prirodni uslovi za izgradnju pouzdanih luka za brodove, odnosno za stalna sidrišta brodova.

Ispred obalske linije, skoro na celoj dužini obale, naročito u Tripolitaciji, nalazi se mnogo prirodnih hridi i grebena što se retko pojavljuju iznad morske površine. Obalska plovidba, pa i prilazi s otvorenog mora, sve je to za pomorski saobraćaj krajnje nepouzđano.

Na obalskom pojasu neposredno pored mora ne postoji topografska rasčlanjenost kojom bi bilo omogućeno vođenje pouzdane terestričke navigacije u obalskom moru. U retkim naseljima najistaknutiji objekti za navigaciju su minareti džamija. Međutim, ima ih više, lako se zamenjuju, pa je zato navigacija po njima nepouzđana.

Longitudinalna i transverzalna prohodnost u obalskom pojasu je takođe nepovoljna. U zaleđu su u dubokoj pozadini oaze, do kojih nema pouzdanih puteva. U savremeno doba su izgrađene dve komunikacije koje povezuju obalu s dubokom unutrašnjošću, ali su one nedovoljne za povezivanje mora sa Saharom. Nema ni dovoljne privredne opravdanosti za investiranja u skupe kopnene saobraćajnice, drumove i železnice. U Libiji do danas nije izgrađena ni jedna železnička komunikacija, a neće biti ni izgrađena u dogledno vreme.

U obalskom moru, kao i nad obalskim rubom postoji skoro neprekidno izmaglica kojom je značajno ograničena vidljivost. To je velika prepreka odvijanja obalskog primorskog saobraćaja.

Otvorenost obale prema moru je povoljna karakteristika za prilaze libijskoj obali. Ali, sa gledišta pomorstva postoje i negativni aspekti: more je samo izuzetno mirno, morski talasi su većinom upravljani ka obali; abrozija obalskog ruba je veoma izražena. I morske struje na ovoj otvorenoj obali su nepovoljne. promenljivog su pravca pod uticajem lokalnih vetrova.

Položaj na Mediteranu bio je presudan činilac da se na obali Libije izgrade, još 800 godina pre naše ere, najpre privremena, a 200 godina kasnije i stalna naselja. Bile su to luke Lepcis Magna i Sabrata koje su prihvatale fenetičke brodove u dugoj obalskoj plovidbi od levantskih luka Tira i Sidona do španskih gvozdених rudnika⁸⁾. I grčko, kao i kasnije helensko pomorstvo imalo je potrebe za libijskim lukama. Razvila su se naselja kao nukleusi kasnijih poznatih lučkih naselja na obalama Tripolitaniје i Kirenaike.⁹⁾

Rimska imperija koja je nasledila već dobro razvijene luke na libijskoj obali nije se zadovoljavala samo njihovom longitudinalnom i tranzitnom funkcijom, već je nastojala da od njih stvori posrednike u razmeni dobara centralne Afrike, Mediterana i Apeninskog poluostrva (Rima).

Međutim, sva lučka infrastruktura antičkog, pa i kasnijeg srednjeg doba, ostala je bez značajnijeg uticaja na razvijanje pomorstva u samom libijskom obalskom pojasu. To je ostvareno pod kolonizatorima koji su bili zainteresovani samo za posredničku funkciju luka na libijskoj oobali. Dolazak Arapa u VII veku malo je izmenilo postojeće stanje. Arapi nisu imali nikakve pomorske tradicije ni u svojoj prapostojbini (Arabijskom poluostrvu).¹⁰⁾

Tipična obala Libije u području Tripolitaniје. U zadnjem planu je predgrađe Tripolija

Društvene promene koje su usledile u Libiji poslednjih decenija, naročito posle revolucionarnih događaja u 1969. godini, bile su presudne za promenu uslova u razvijanju pomorstva na ovim obalama.

8) Haynes E., str. 25.

9) Goodchild R., str. 7—12.

10. Habib H., str. 55.

Novi period vremena svedoči o sposobnosti čoveka da u izmenjenim uslovima preovlada prirodna ograničenja za razvijanje pomorstva i izgradi tehničku bazu koja predstavlja novi kvalitet, osnov za dalje razvijanje pomorske, posebno lučke infrastrukture na libijskoj obali. Zahvaljujući pre svega nalazištima nafte na vlastitom tlu, Libija je uspeła da u novije vreme izgradi velike lučke centre poput Tripolija, Bengazija, Homsa, Misurate i Tobruka i da stvori pomorsku fasadu s kompletnim i kompleksnim privrednim odnosno pomorskim obeležjima, da razvije pomorsku industriju koja se uspešno uklapa u pomorsko-trgovačke funkcije savremene pomorske zemlje.

Upravo su u snažnom poletu mnoge pomorsko-privredne aktivnosti, kao što su razvoj trgovačke i ratne flote, ribarstva, saobraćaja, hidrografske-navigacionog uređenja obale, brodomonta, prerađivačke industrije, kopnenih i vazdušnih saobraćajnica.¹¹⁾

Danas Libija predstavlja izvanredno povoljan poligon za analizu uticaja geografskih i društvenih činilaca na privredni razvoj, odnosno transformaciju društva na osnovu iskorišćavanja povoljnih prirodnih i društveno-ekonomskih okolnosti i eliminacije nepovoljnih činilaca u društvenom razvoju.

Libijska kuća

Stambeni objekti su u Libiji, kao i u drugim područjima sveta, pre svega proizvod geografske sredine, ekoloških uslova koji se smatraju povoljnim za čoveka Severne Afrike. U arhitektonskom smislu kuća za stanovanje je prilagođena islamskoj filozofiji, tradicijama arapskog, turskog, evropskog života, ali i kulturnim utijacijam autohtonskog severnoafričkog, posebno saharskog demosa. Postoje značajne razlike u intenzitetu tih uticaja na građu; pre svega razlike su između ruralne i urbane kuće.

Odnos kuće i geografske sredine ogleda se u potrebi čoveka da iskoristi sve pogodnosti koje mu nudi priroda, ali i da se zaštiti od nepogodnosti prirodne sredine. Klimatski činioi izgradnje stambenih naselja su zajednički za sve ili skoro sva suptropska i tropska područja. Visoke temperature vazduha, posebno izuzetna temperaturna kolebanja, zahtevaju kuću sa snažnom izolacijom spoljašnjih od unutrašnjih prostora. To se postiže debelim zidovima kojima su zaštićeni svi libijski enterijeri. Naglašena je zatvorenost unutrašnjeg prostora da bi se ograničio ulaz toplog vazduha. U odnosu na evropsku kuću prozori su mali, zaštićeni kopcima ili posebnim pokretnim drvenim zastorima. Ovde su retke velike zidne površine koje bi bile zamenjene staklom, kao što je to slučaj u višim geografskim širinama u kojima se nastoji pustiti što više Sunca u unutrašnjost kuće.

Zato što su padavine retke, što nema snežnog pokrivača, nema potrebe za kosim krovovima. Libijska kuća redovno ima ravan krov, kao što je to slučaj sa skoro svim arapskim, pa i afričkim kućama. Ovde se ne može sresti crep, a nema ni oluka za oticanje padavina. Kuće su skoro bez izuzetka belo obojene,

11) Fergiani M., str. 147—154. Religija zabranjuje da se jede svinjsko meso i svinjska mast, da se piju alkoholni napitci. Činjenica je da su te religiozne poruke veoma značajne za ovu sredinu. Gajenje svinja u severnoafričkom ambijentu bilo bi objektivno vrlo teško zbog ekonomskih i prirodnih ograničenja. Svinjsko meso i mast negativno utiču na zdravlje čak i stanovnika umerenih i polarnih širina. Taj uticaj bi bio daleko nepovoljniji na ljude tropskih i suptropskih krajeva. Analogan zaključak vredi i za alkoholna pića.

svetle ili išarane, da bi se što lakše odbijala Sunčeva svetlost i tako unutrašnjost zaštitila od temperatura vazduha zagrejanog u dnevnim, posebno letnjim uslovima.

Materijal za izgradnju kuće je uslovljen geološko-pedološkom strukturom tla. Ovde preovlađuje pesak, peščar, a ređe se nailazi na čvrsti, konzistentni kamen. Humusa ima malo jer ni vegetacija nije bujna; ne može ni biti pri oskudici vode.

Seoska kuća je najčešće od naboja peska pomešanog sa humusom. Savremenije seoske kuće grade se od peščara kojeg ima u velikim količinama. Dovoljno je samo neznatno razgrnuti površinski pesak pa da se pojave debeli slojevi konzistentnog belog peščara koji je dovoljno čvrst da se koristi analogno evropskim blokovima pečene cigle, za gradnju kuće i ogradu dvorišta.¹²⁾

Duž obale na više mesta se nailazi na tzv. kamenolome u kojima se na većem prostoru prigodnim testerama odvajaju od podloge slojevi peščara, a potom presecaju u komade odnosno blokove nešto veće od standardnih evropskih. Taj materijal je relativno jeftin, pošto ne zahteva naročiti utrošak energije i rada, a ima ga u većim količinama.

Seoska kuća je najčešće građena po planu koji se ne razlikuje od orijentalnih (bliskoistočnih) kuća. Najčešće je prizemna, prostrana, sa više odeljenja, s visokim stropovima. Ulazna vrata su obično velika i masivna, najčešće građena od izrezbarenog drveta. Ta vrata se ne otvaraju često; na njima je ugrađen zvekir, a u savremenijim kućama električno zvono. Iz prostranog prizemnog trema najpre se dolazi u gostinsku sobu; ova je arhitektonski odvojena od unutrašnjih odaja u koje se teže zalazi. Na prozorima su rešetke, drvene ili gvozdene.

Nameštaj gostinske sobe je skroman; nema ormana, stolova i stolica. Pod je zaštićen debelim prostirkama a do zidova se nalaze niske zastrvene klupe. Unutrašnje odaje su s krevetima, a češće samo sa dušecima prekrivenim išaranim ćilimima.

Kuća je smeštena u četvrtastom prostranom dvorištu ograđenom s visokim zidovima od peščanih belih blokova. U dvorište se ulazi kroz veliku i masivnu kapiju, najčešće od gvožđa. Kapija je bogato ukrašena metalnim dodacima i raznim bojama i arapskim geometrijskim likovima.

Bogatije kuće su građene na sprat na kojem je prostrani balkon. Međutim, balkon ne služi zato da bi se ukućani izložili pogledima spoljašnjeg sveta; redovno je zatvoren s rešetkastim zidom.

I zidovi bogatijih kuća su ukrašeni arapskim motivima, raznim geometrijskim šarama u kojima preovlađuje zelena boja. To su poznate arapske majolike. Krov je obrubljen nazupčenim frizom koji je takođe ukrašen prigodnim bojama i duborezom.

U poznatim arheološkim naseljima i lukama Lepcis Magni i Sabrati kolonizatori su gradili naselja saglasno vlastitoj civilizaciji i kulturi. Feničani su ostavili samo retke tragove. U grčkoj i romanskoj arhitekturi preovlađuje kamen kao građevinski materijal. On je samo izuzetno poreklom iz retkih obližnjih kamenoloma. Većim delom potiče sa egejskih ostvra, iz Male Azije, sa Bliskog istoka, odnosno sa Apeninskog poluostrva i sa o. Sicilije.¹³⁾

12) National atlas of Libya.

13) Haynes, op. cit. str. 72.

Savremena gradska kuća je često slična seoskoj. Nomadsko stanovništvo koje je posle libijske revolucije masovno dovlačeno u grad nije bilo lako priučiti na sesilački način života, pa se nastojalo izgraditi za to stanovništvo kuće koje se ne bi mnogo, bar po obliku, razlikovale od njihovih stvarnih domova.

Gradske kuće perifernih područja su redovno građene na sprat. I one imaju dvorišta zaštićena visokim zidovima. Ulice od takvih kuća su monotone, puste, sive, bez obzira na činjenicu da su dvorišta znatno manja od seoskih kuća.

Nova gradska kuća je znatno izmenjena u odnosu na seosku. Ona se prilagođava zahtevima konfora i komunalnim urbanističkim planovima. Primetni su arhitektonski uticaji doseljenika, posebno kolonizatora. Turski uticaj se primećuje u tvrđavskim formama, uopšte masivnim građevinskim elementima. Italijani su ostavili u nasleđe velike monumentalne zgrade na više spratova, sa kolonadama ispod uličnih fasada. Iza stubova su smeštene trgovine. U italijanskim građevinama se primećuje velika otvorenost fasada, jednostavna dekoracija, elegantne linije.

Nove višespratne kuće su kompromis između evropskih i orijentalnih zahteva. Građene su po normativima savremene arhitekture, ali sa naglašenim orijentalnim znamenjima u spoljašnjoj deklaraciji, pre svega sa balkonima koji su pooluzatvoreni.

U najnovije vreme najveći stambeni monumenti, javne zgrade, hoteli, grade se skoro isključivo sa arapskim znamenjima. To se ogleda u kitinjastim formama u frizovima, u geometrijskim oblicima urezanim u kamenu fasadu, u uglastim završetcima prozora i vrata, kubetima sa kojima se katkada završavaju velika zdanja.

Gradski trгови se u novije vreme proširuju i širom otvaraju prema moru. Uporedo se modernizuju luke. Sabračajnice se prilagođavaju savremenim zahtevima; one su veoma proširene, dvosmerne, sa više traka, prave autostrade. Grade se nove široke aleje mediteranske vegetacije koja služi kao ukras trgovina, javnim zgradama, a i značajnijim saobraćajnim arterijama.

Horizont je ispunjen minaretima. Svi su orijentalno dekorisani. Na njima se sve ređe sreće odža koji treba da poziva vernike na molitvu. Umesto njega su instalirani zvučnici koji su daleko glasniji od muslimanskih propovednika. Teško je naići na dva ista minareta; svi se među sobom razlikuju, svaki ima svoju osobenost i lepotu.

Nošnja

Libijska narodna nošnja se u velikoj meri razlikuje od savremene koja je u gradovima već preovladala. Gradska nošnja je u potpunosti izjednačena sa evropskom, iako ima dosta izuzetaka: mnogi gradski ljudi nastavljaju sa nošenjem tradicionalnih znamenja.

I u nošnji se snažno osjeća uticaj geografske sredine i tradicije. Muška i ženska odeća u svom standardnom narodnom obliku je u znaku druge bele haljine. To je tzv. barkan.¹⁴⁾ Ipak, primetne su razlike između muške i ženske odeće.

14) Fergiani, op. cit., str. 31.

15) Moguće su i druge boje, ali svetlijih tonova.

Muški svečani barkan je dugačak, skoro do zemlje. To je bela haljina¹⁵⁾, s dugim gaćama ispod haljine. Do teela nema potkošulje, jer za njom zaista i nema potrebe.

Svakodnevna muška odeća je sa kraćom košuljom (iznad kolena). Materijal je od grubljeg platna, takođe bele ili druge svetlije boje.

I svečana i radna odeća imaju kao prilog laki prsluk. Razlika je samo u kvalitetu materijala. Svečani prsluk, tzv. vermen, bogato je ukrašen gajtanima, što nije slučaj i sa radnim (svakodnevni) prslukom.

I beduinska (nomadska, stočarska) odora se ponekad vidi na ulici i u selima obalskog pojasa. Sastoji se od prekrivača od grubog sukna tamnije boje, koji se prebacuje preko ramena. Ispod njega je haljina od nešto mekšeg sukna. Predsednik Libije Gadafi fotografisan s beduinskom odećom može se videti na skoro svim javnim mestima.

Žene imaju bele jednostavne haljine, s tim da su svečane duže a radne kraće. Svečane haljine su ukrašene raznim trakama u boji, zlatnim ili svilenim vezom. Donji veš je redovno pamučna tkanina. Udate žene su najčešće skoro potpuno prekrivene belim platnenim pokrivačem. Ostaje samo uski prorez kroz koji žena može da gleda, ali kroz koji joj ne može biti viđeno lice. Žene doteruju svoju kosu brojnim češljevima i ukosnicama, iako je u celini kosa prekrivena (kod udatih) belim čaršavom. Ruke su često bogato ukrašene raznim prstenjem i narukvicama. Oko vrata su redovno razni derdani od perla, a na ušima naušnice. Sve je to znatno više naglašeno nego kod evropskih žena.

I muška i ženska obuća je laka, otvorena, kao evropska apostolska. Često se nose drvene ili platnene nanule, papuče, ređe sandale, a najređe klasična zatvorena kožna obuća. Sandale su često ukrašene raznim metalnim dodacima i šarama. Ženske papuče imaju ukrasa u izobilju, vezovima i gajtanima, najčešće na plavoj osnovi od kadife.

Laka obuća je dvostuko korisna:

- stopalo je stalno slobodno, u dodiru s vazduhom; noga se skoro nikada ne znoji;
- islamski zahtjev je da se molitva vrši pet puta dnevno i da se pri tom noge peru, katkad i celo telo; izivanje i obuvanje je nesumnjivo lakše kad se nose lake nanule nego zatvorena obuća.

Deca sve do puberteta kao da nemaju posebnu odeću i obuću. Po selima su deca skoro stalno bosa (pa i odrasli), s lakom odećom u sred zime.

Evropski način odevanja brzo osvaja libijsko društvo, ali samo u gradovima. Oni koji žele da naglase svoje libijsko (arapsko) porekol, posebno političari, ljudi u češćem dodiru s ljudima sa sela, i u gradovima nose narodnu nošnju, čime žele da istaknu svoj panarapski patriotizam.

Žena i porodica

Treba praviti razliku u položaju žene pre i nakon sticanja nezavisnosti (revolucije), između urbane, ruralne i beduinske žene. Položaj žene i porodice u libijskom društvu uslovljen je karakteristikama prirodne sredine, razvijenošću društva, a iznad svega islamskom filozofijom i tradicijom kao dominantim činilcem savremene Libije.

I danas se žena ne vidi često na javnim skupovima, na ulici i u administrativnim zgradama. U prošlosti je to bilo znatno više naglašeno.¹⁶⁾ vetni, pa ne mogu biti ni kao društveni činioци isti. Oni imaju svoje odvojene, ali komplementarne funkcije.¹⁷⁾ Tu filozofiju je najbolje izrazio predsjednik Gadafi u svojoj zelenoj knjizi Treće univerzalne teorije.¹⁸⁾

Materinstvo je osnovna funkcija žene. Taj posao ne može raditi muškarac. Neprirodno je odvajati decu od majke. Svaki fizički, čak i intelektualni rad znači za ženu izdajstvo u odnosu na materinstvo, a ovo je istovremeno za nju najveće zadovoljstvo. Fraza »u svemu ravnopravna s muškarcem« je samo monstrozna zabluda žene. Kuća je mesto gde žena ima sva prava. Ona je nosilac porodičnog jedinstva. To je prirodno. Žena koja odbacuje brak, trudnoću i materinstvo zbog fizičkog ili intelektualnog rada odvaja se od svoje prirodne uloge. Žena je kao svet koji je upravo zato stvoren da privuče polen (muškarca) i da produžava seme (generaciju). Ako bi žena radila ono što čini muškarac, napustila bi svoju ulogu i lišila se svoje lepote.

Islamska tradicija u celom svetu zahteva izolaciju žene od javnog života. I danas su mnoge libijske žene, naročito one sa sela i udate, skrivene od pogleda drugih muškaraca. Žena je najčešće zatvorena moćnim zidinama dvorišta ili same kuće. Ona je neporecivi posed muškarca, oca porodice.¹⁹⁾

Ipak, seoska žena se može videti u polju gde savijena i zabrađena obrađuje zemlju. Lice joj je tek toliko otvoreno da može videti šta radi.

Beduinska žena je, međutim, slobodna u komunikacijama. Ona nema zaklona na licu. Promiskuitet je kod beduina prirodna pojava. Nasledstvo se računa po majci, pošto je otac retko poznat.

Gradska žena je najviše emancipovana. Mnoge žene su potpuno slobodne u održavanju svakodnevnih komunikacija. Ponašaju se kao evropske žene, iako postoje i ovde izvesna ograničenja.

U stvari islam daje ženi sva prava vlasništva, rada, učenja, slobode misli i delovanja, kao i uduživanja. Ali, ta prava se mogu samo izuzetno koristiti zbog tradicionalne blokiranosti žena u muslimanskoj sredini.²⁰⁾

Muškarac može ženiti i više žena. Ali, te žene moraju biti samo Libijke, nikako strankinje, čak ni žene iz drugih arapskih zemalja. Da bi mogao da se oženi čovek treba da prikupi odgovarajući iznos novca, koji nikako nije mali. Taj novac se na selu daje porodici devojke, ali se praktično ipak zadržava u novoosnovanoj porodici. Nije u pitanju jednostavna kupovina, već ulaganje u svadbeni ceremonijal koji je redovno vrlo složen i obilat. Zbog toga se ljudi u Libiji relativno kasno žene. Pa i tada porodica mladoženje mora pružiti veliku

16) Žene danas nemaju pristupa u džamije, iako im to islamska religija ne brani. One se ne pojavljuju ni na svečanim priredbama pored svojih supruga. Sede sa strani ili u drugom redu u odnosu na pozornicu.

Libijska filozofija polazi od premise da žena i muškarac nisu biološki isto-

17) Qadhafi, op. cit., str. 40.

18) Isti, str. 40—42.

19) Prolazeći kroz selo Tadžura pošao sam (sa svojim drugom) sporednim seoskim putem koji je vodio u jednu muslimansku kuću. Bio je to privatni put jednog domaćinstva. Za trenutak smo se našli u dvorištu koje nije bilo ograđeno. Primitili smo dve žene i decu. Odmah smo se povukli videći da smo na krivom putu. Ubrzo su nas stigla dva muškarca koji su vikali na nas na arapskom jeziku. Nismo imali načina da im se izvinimo, iako je očigledno da smo zalutali. Jedva smo ih se oslobodili.

20) Jamahiriya Mail.

pomoć da bi se ženidba realizovala. Zato se smatra da je sklapanje braka više problem porodica mladoženje i mlade, nego samih njih. Zato nije čudo da je sklapanje braka najmanje stvar mladenaca, a najviše onih koji obezbeđuju materijalna sredstva za svadbu.

U gradu se sve više zanemaruje svadbeni ceremonijal, a mladenci sve češće sami odlučuju o svojoj vezi. Ako je čovek dovoljno bogat može oženiti još jednu, čak još dve žene. Već za drugu ženu danas je potrebno dobiti odobrenje od prve žene. U praksi ono se daje samo ako je prva žena sterilna.²¹⁾ Poligamija je danas u libijskom društvu zaista retka pojava.

I razvod je moguć ali uz alimentaciju žene. Pri razvodu muž i žena su ravnopravni. Ranije je razvod bio u isključivoj nadležnosti muškarca.²²⁾

Žene su dobile pravo da osnuju udruženje koje treba da se bori za jaču afirmaciju žena u libijskoj sredini. Već danas žene su zaposlene u mnogim javnim službama, kao što su socijalni rad, starateljstvo, obrazovanje, školstvo, medicinska pomoć, saobraćaj i veze (telefon), radio i televizija. Upravo je završila svoje školovanje prva klasa oficira žena, školuju se i žene podoficiri.

Ipak, ženska politika je u skladu s islamskom tradicijom. Žene čak ne žele da se izjednače s muškarcima. One same hoće da ostvare bolje razumevanje za svoje potrebe, da budu što uspešnija dopuna u poslovima koje rade muškarci, s tim da ostanu i dalje dominantne u poslovima koji su isključivo ženski. Žene Libije nemaju pretenzije zapadnjačkih feminističkih pokreta, pošto smatraju da je »porodica njihovo carstvo«.²³⁾

Žene su zaista stubovi porodice. A porodica je osnovna ćelija, okosnica libijskog društva. Porodični život u ovoj zemlji je vrlo razvijen. Očuvana je tradicija da se iz porodice ne odlazi lako. Djevojke odlaze samo po odobrenju roditelja, a momci tek posle ženidbe.²⁴⁾

Zaključak

Antropogeografska posmatranja libijskog čoveka u relativno kratkom vremenu od godine dana pokazuju da je on po svojim fizičkim i psihičkim svojstvima pod značajnim uticajem prirodne sredine, pre svega klimatskih osobina, ali takođe morfolooško-pedoloških svojstava tla Severne Afrike.

Analogno i drugim socijalnim grupacijama savremeno libijsko društvo je samo poslednja napisana stranica debele knjige koja se stvara milenijumima, a koja nikada neće imati svoga kraja. Antropogeograf će ovde lako uočiti tragove autothone predarapske, a naročito arapske kulture i civilizacije, zatim intruzije evropskih i drugih kolonizatora severnoafričkih prostora.

Libijsko društvo je danas u burnom previranju. Žena doživljava emancipaciju na jedan specifičan islamski način. Može se očekivati da će ona za nekoliko decenija biti još značajniji činilac libijske svakodnevice, što ima svakako pozitivne, ali i negativne vrednosi. Vlast u Libiji daje posebne beneficije za nezbrinute porodice u vidu dugoročnih često beskamatnih zajmova za gradnju porodičnih kuća. Već je stvorena ideja da svaka porodica dobije vlastiti stan.

Libijski prostor predstavlja pravi etnografski poligon. Postoje značajne razlike između obalskog i unutrašnjeg (saharskog) dela. Sačuvani su tragovi naj-

21) Habib, op. cit., str. 36.

22) Isti, str. 37.

23) Isti, str. 38.

24) Isti, str. 38.

starijih naroda koji su naseljavali ove prostore, ali i svih kasnijih antropogeografskih činilaca.

Islamska religija čije je poreklo Arabija nije imala dovoljno antropogeografskih motiva da bi se značajnije menjala na ovom prostoru. Ona je ostala jedinstvena i trajna zahvaljujući pre svega humanističkim porukama u svojim fundamentima. Danas se libijsko društvo označava kao nosilac iskonskih normi Korana koje su animator temeljnih etničkih i etičkih vrednosti.

KORIŠĆENA LITERATURA

1. Haynes, D.E.: The antiquities of Tripolitania, Tripoli 1981.
2. Goodchild, R.: Cyrene and Appolonia. An historical guide. Tripoli 1981.
3. Habib, H.: Politics and government of revolutionary Libya. Ottawa 1975.
4. Fergiani, M.: The Libyan Jamahiriya, Tripoli 1976.
5. National atlas of the Socialist People Libyan Arab Jamahiriya. Secretariat of Planning Surveying Department, Tripoli 1982.
Arab Jamahiriya. Secretariat of Planning Surveying Department, Tripoli 1982.
6. Jamahiriya Mail, sedmične novine, 30. oktobar, Tripoli 1982.
7. Qadhafi, M.: The Green Book, part III. The social basis of the Third Universal Theory, London 1978.

S u m m a r y

ANTROPOGEOGRAPHIC REMARKS FROM LIBYA

Milanko TEŠIĆ

The libyan area represents the real antropogeographic polygon. There are saved the trails of the early native inhabitants. But, the latter colonisations gave the main seal in the people's customs and behaviour.

It is obvious relation between natural features and the libyan people — climat an men, soil and men. But, the islamic religion has the general influence on the society.

The author is discussing the libyan house, wearing, the position of the woman and family in the libyan society. The tradicional arab house is in harmony with the landscape and the people's habits, firstly the islamic philosophy. But, it is subjected to the demands of available building materials. In the towns the oldest houses are mainly in the Turkish style. In the villages the houses have often the walls with beaten earth.

The national dresses are an adaptation to the climatic conditions, habits and mode of life of the people. The chief garment is the robe known as the barracan. The western fashions of dress are rapidly making their way among men and women, especially in the younger generation.

The position of a woman is subdued to the islamic tradition and customs. The nature has assigned to her a natural role different from a man, appropriate to perform her female's function as the mother and the housekeeper. If a woman carries out man's work, she will be transformed into a man abandoning her natural role.

The individual without a family has no value in social life. That individual is without roots. The woman is the key stone of the family which is the basis of the whole society.